

Nigel Rodgers

Čarodej, ropar, kmet in naci

Naj pravila vašega bitja ne bodo namere ali ideje. Sam Führer, in samo on je današnja in bodoča resničnost Nemčije in njen zakon.

Martin Heidegger, novembra 1933

Obleka včasih pove vse. Na fotografiji, posneti okoli leta 1922, stoji Martin Heidegger, takrat še mladosten pomožni profesor, poleg svojega starejšega mentorja in nekdanjega učitelja Edmunda Husserla. Husserl nosi obleko, na glavi ima klobuk s širokimi krajci, z roko se naslanja na palico s pozlačenim ročajem, ki kaže na mestno okolje in civilizacijo. V namernem, napadalnem nasprotju je Heidegger oblečen po kmečko, v oblačilo iz domačega kraja v Schwarzwald: usnjene hlače in debele bele dokolenke. Videti je krepak, celo mišičast, izrazito močan fant s podeželja, ki se ne počuti povsem sproščeno v urbanem okolju svobodomiselnega akademskega sveta, takrat močno židovsko obarvanega. Njegova kmečka oblačila bi bila lahko zabavna, če ne bi govorila o globljem občutenju samega sebe, ki bo temeljito zaznamovalo njegovo celotno mišljenje.

Za obema možema se približuje še en lik – neviden na fotografiji, ker pripada prihodnosti obeh moških – vitko dekle s takrat modno berlinsko pričesko: Hannah Arendt, ki ji je bilo usojeno, da bo postala Heideggerjeva najslavnejša učenka in ljubica. Tako kot Husserl je bila tudi ona Židinja, kar v akademskih krogih weimarske Nemčije ni predstavljalo nobenih težav. Tako kot Husserl bo tudi ona v Heideggerjevem življenju in mišljenju – ter ugledu – odigrala ključno vlogo.

Heidegger, ki je toliko dolgoval Židom (najbolj asimiliranim, kultiviranim in *najbriljantnejšim* v vsej Evropi), bo, paradoksalno, postal najbolj vnet, celo odrešitven prerok nacizma. Usodnega aprila 1933, ko je Nemčija doživljala *Gleichschaltung*

(izravnavanje nadzora) v novem nacističnem Rajhu pod Hitlerjem, ki je le nekaj tednov pred tem prevzel vso oblast in z grozljivo hitrostjo izkoreninil ustanove Weimarske republike, je bil Martin Heidegger izvoljen za rektorja Univerze v Freiburgu in se takoj včlanil v nacistično stranko. Zaradi njegovega nastopnega govora je neki poslušalec podvomil, "če naj še naprej študira predsokratike ali naj se raje pridruži jurišnikom".

Zaradi tega toliko večji paradoks pomeni dejstvo, da je lahko Heidegger, kljub vsemu, navdihnil celo generacijo levo usmerjenih in visoko izobraženih meščanskih mislecev, kot na primer svetovljansko kavarniško družbo v Parizu, za katero je komajda verjetno, da je imela enako, globoko, skoraj mistično prepričanje o krvi in zemlji (*Blut und Boden*). Številni francoski filozofi, z Jeanom Paulom Sartrom, Mauriceom Merleau-Pontyjem in Jacquesom Derridajem na čelu, so pomagali Heideggerja kot najvplivnejšega filozofa 20. stoletja povzdigniti na isto raven z Witgensteinom, položaj, ki od tistih časov dalje ni bil nikoli resno vprašljiv.

To se je zgodilo kljub temu, da vodja eksistencializma ni nikoli doživel kakršne koli usodne preobrazbe v srcu. Ko so ga tisti, ki jih je preziral, na vso moč slavili, se ni posebej trudil, da bi se opravičil zaradi svojega nekdanjega ravnanja, in nikoli mu ni uspelo, da bi jasno zavrnil nacistično ideologijo. Glede njegovih protestov pozneje, češ da je rektorat v Freiburgu sprejel samo zaradi pritiskov, da je naredil vse, kar je bilo v njegovi moči, da bi zaščitil židovske študente, in da je bil nad nacisti hitro razočaran, zdaj vemo, da so bili lažni. Kako si je ta intelektualni velikan dovolil, da je podprl enega od najbolj zločinskih in neintelektualnih režimov?

Seveda je mogoče reči, da je poklic filozofov zgolj filozofiranje, v svetu politike in družbenih odnosov pa se vedejo naivno in jih je lahko zavesti. Na podlagi takega razumevanja sicer lahko obžalujemo njegovo nacistično zvezo, toda ta naj na njegovo filozofijo ne bi imela velikega učinka in ne pomena. Še škodljivejši način predstavlja smer, ki so jo ubrali profesor Richard Wolin in drugi, ki so v njegovi filozofiji videli izhodišče za tako razumevanje njegovega življenja in ciljev, zaradi katerega se je, takoj ko se je pojavila prava priložnost, odločil za nacistično pot.

Toda ne glede na to, do kakšnih ugotovitev smo se prikopali, ne more biti nobenega dvoma, da je ta briljanten, prešušten, domovinsko ljubeč nacistični simpatizer, za srce katerega se zdi, da je za vedno ostalo skrito v njegovem podeželskem zatočišču, v katerem je iskal mir sredi gozdov, v tradicionalnih oblačilih, ogromno prispeval k moderni misli – bodisi v spisih o nevarnostih tehnologije ali o naši naravnosti, da okvirjamo in vrednotimo stvari zgolj na podlagi njihove koristi za nas (z velikanskimi posledicami za naše okolje in druga živa bitja), bodisi v njegovem prispevku k eksistencializmu in smislu življenja. Če izvzamemo vse drugo, zadostuje že, da pomislimo na njegov vpliv na filozofe, ki so pri njem študirali: Hannah Arendt, ki ni bila le njegova študentka, ampak tudi ljubica; Hans Jonas, ki je odločilno prispeval k

okoljevarstvenemu razmišljanju, še posebej v Nemčiji; Herbert Marcuse, avtor knjig *Eros in civilizacija* in *Enodimenzionalni človek*, ki sta obe odigrali prelomno vlogo v revolucionarnih šestdesetih letih prejšnjega stoletja; in Karl Löwith, zelo vpliven socialni in politični mislec. Med teologi sta bila pod njegovim močnim vplivom tako Rudolph Bultman kot Paul Tillich, ki je prav tako kot Heidegger predaval na univerzi v Marburgu. Njegova filozofija je obkrožila svet, prve resne študije o njegovem delu so prišle z Japonskega. Čeprav je v glavnem znan po svoji knjigi *Bit in čas*, je spisek njegovih del in predavanj velikanski. Predvsem je bil predan akademik, tudi sredi kaosa in vojne vihre še vedno sposoben pisati in predavati o širokem razponu predmetov.

In prav v tem leži eden od čudnih paradoksov mišljenja v 20. stoletju. V desetletjih po drugi vojni je eksistencializem postal vodilna filozofija ne samo številnih ljudi iz kulturnih in umetniških krogov, ampak tudi tistih, ki so se samozavestno uprli družbenemu konformizmu. Bila je filozofija, ki jo je bilo z lahkoto mogoče prenesti v literaturo in gledališče. Nositi jo je bilo mogoče kot obleko, s katero so se ljudje enačili podobno kot s kavarniško družbo v Parizu, ki jo je vodil Sartre. Prav filozofija in slog sta uveljavila posameznika in ga osvobodila družbenega konformizma. Predstavljala je protiutež težavnemu življenju v Evropi, ki sta jo ne dolgo pred tem zmaličila nacizem in vojna. Čeprav sam za svojo filozofijo ni priznaval izraza "eksistencializem", je Heidegger – nacistični simpatizer in kmečki tradicionalist iz globin Črnega gozda – vzpostavil načela, na katerih je počival večji del eksistencializma 20. stoletja. Pravzaprav ostaja skrivnost, kaj bi mali ljubiteljski eksistencialist v zanosnem času v petdesetih ali šestdesetih letih lahko počel z ustanovnimi očeti eksistencialistične filozofije, kot so: Kierkegaard, močan religiozni mislec iz 19. stoletja, za katerega je bila pomembna resnost; Nietzsche, ki bi, če bi živel dovolj dolgo, v kavarniškem življenju le s težavo videl najavo prihajajočega *Übermenscha*, in Heidegger, tradicionalistični katoliški desničar! Šele ko jim je prišel na pomoč Sartre, je eksistencializem postal moden, hkrati s seksualno svobodo in levičarskimi političnimi gibanji.

Heidegger se je rodil 26. septembra 1889 Friedrichu in Johanni Heidegger v Messkirchu, v nemški deželi Baden Baden. Njegov oče je bil kletar in cerkovnik v katoliški cerkvi Svetega Martina. Heideggerjeve korenine torej poganjajo iz religiozne skupnosti, močno prežete z občutkom pripadnosti kmečkemu življu. Bil je najstarejši sin, ki sta mu leta 1892 sledila sestra Marie in 1894 še brat Fritz.

To majhno mesto v osrčju Črnega gozda je v njegovem življenju odigralo ključno vlogo. Ohranilo je njegov občutek za nemško identiteto, vanj se je vračal, ko so se zaostrovali časi. Na koncu so ga tam tudi pokopali. Heidegger se je velikokrat kazal za kmečkega in podeželskega človeka, ki ga kultura velikih mest ne osrečuje. Po njegovem prepričanju je Nemčija zato, da bi se obdržala skupaj, potrebovala močno osrednjo vlado. Bil je sumničav do kakršnih koli liberalnih in demokratičnih pristopov, ki bi, vključno z mednarodno kulturo, kakor koli ogrozili nemško nacionalno identiteto. Podobno vlogo zanj je

odigral še drug zelo pomemben kraj v domačem okrožju: benediktinska opatija v Beuvenu, kamor se je od časa do časa umaknil. Na primer leta 1920, ko se je pripravljaj, da se uveljavi kot akademik, pozneje leta 1940 in tudi v času po vojni, ko so mu prepovedali, da bi učil.

Če ne bi bilo najprej teologije in pozneje filozofije, najbrž nikoli ne bi zapustil Messkirške občine. Podobno kot njegov brat Fritz, ki je vse življenje ostal doma in delal kot bančni uradnik. Med drugo svetovno vojno, ko je vsepovsod naokoli divjalo uničenje, Heideggerjev ugled pa je bil zaradi njegove povezave z nacisti vprašljiv, so bili njegovi rokopisi pod nadzorom njegovega brata varno spravljani v trezorju banke, v kateri je bil zaposlen. To nam daje misliti. Dovolj je, če popraskamo pod povrhnjico tega mednarodno znanega akademika, pa bomo takoj izbrskali kmečko družino iz malega mesta, tradicionalno, brambovsko, prepričano o svoji gotovosti in trdnosti ali o zanesljivosti okolja, v katerem so živeli.

Ko je imel štirinajst let, se je Heidegger s sredstvi, ki jih je zbral krajevni duhovnik, vpisal v jezuitsko srednjo šolo v Konstanci in se tri leta pozneje s pomočjo katoliške štipendije prepisal na Bertholdovo gimnazijo v Freiburgu, nastanil pa se je v katoliškem internatu Svetega Georga. 1909, ko je imel devetnajst let, je maturiral in se v Avstriji začel pripravljati za jezuitskega novica, vendar se je že po treh tednih vrnil domov, najbrž zaradi slabega zdravja. Toda še vedno zvest katolicizmu, je študij za duhovnika kmalu nadaljeval v Freiburgu.

Nekje v tem obdobju je Heidegger morebiti začel prepoznavati nekatere podobnosti med seboj in verskim junakom, ki se je prav tako rodil v Messkirchu, avguštinskim redovnikom po imenu Abraham a Santa Clara iz 17. stoletja. Kot podeželski pridigar je Abraham širil nauk o kmečki preprostosti, se upiral meščanski izumetničenosti, poleg tega pa je bil tudi antisemit. Ne vemo, koliko se je Heidegger poistovetil z Abrahamovimi pogledi, toda vsekakor je nanj naredil dovolj močen vtis, da je leta 1909 o njem predaval. Leto pozneje so ga povabili, naj ima priložnostni govor ob odkritju Abrahamovega spomenika v Kreenheinstettenu, kjer je imel njegov oče gostilno. Prav verjetno je, da je njegova senca padla tudi na Heideggerjevo življenje.

Leta 1911 je Heidegger opustil teološki študij in se posvetil matematiki ter filozofiji. Preteklo je še deset let, preden je opustil katolicizem in teološki način razmišljanja, čeprav popolnoma prelomil s katoliško cerkvijo zagotovo ni nikoli, saj se je, ko se je vračal domov v Messkirch, redno udeleževal maše. Po drugi strani pa sprememba študija le kaže prvi odmik od njegovih teoloških korenin.

Nekje v tistem času je Heidegger bral tudi Husserlove *Logične raziskave* (*Logische Untersuchungen*). Husserl je bil profesor na univerzi v Freiburgu in je kmalu začel odločilno vplivati na razvoj Heideggerjeve misli. Husserlova filozofija je znana kot fenomenologija in se ukvarja s pojavi dejanskega izkustva. Empirični filozofi, kot na primer Hume, so dokazovali, da nas naši čuti glede zunanjega sveta lahko varajo, Descartes je trdil, da smo edino, kar lahko

Na univerzi pa se je Heidegger po najboljših močeh trudil, da bi ustvaril tovrstne razmere. Kmalu je namreč spoznal novo študentko z imenom Hannah Arendt, s katero sta postala ljubimca. Imela je komaj osemnajst let, bila je lepa in izredno inteligentna Židinja, ki jo je očaral (kot veliko drugih študentov) s svojim bleščečim slogom. Takrat je bil star petintrideset let, imel je dva sina, strogo, nadvse sumničavo ženo in sloves, da močno pritegne študente. V odnosu med ljubimcema gotovo ni šlo za enakovredno razmerje. Elizabeta Ettinger je na primer Heideggerja opisala kot "neusmiljeno zver, ki je naivno in ranljivo mlado študentko zvalila v svojo posteljo in jo, ko ji je ustrezalo, zavrгла". Tudi Richard Wollin je njuno razmerje opisal kot "izredno izkoriščevalsko". Toda njuna pisma, ki so se ohranila, govorijo o nečem globljem: o strastnem zlitju erotičnega in intelektualnega življenja, ki bi mu Platon gotovo dal prav. Na primer v pismu iz 7. februarja 1925 ji je v značilnem zanosu napisal: "Draga Hannah, obsedel me je demon ... Kaj podobnega se mi ni zgodilo nikoli prej. V deževni vihri na poti domov si bila še lepša in čudovita, in s teboj bi se rad sprehajal vse noči do konca sveta."

Ko bi se upala skupaj pojaviti v javnosti, bi bila videti zelo neskladen par. Heidegger je kmalu po prihodu spet začel nositi svoje standardno oblačilo: poleti suknjič iz debelega sukna in pumparice, zaradi katerih je bil videti kot kmet iz Schwarzwalda (ali mlad tabornik), pozimi pa ga je bilo mogoče pogosto videti v smučarski obleki. Vedno je bil močan, čokat in je v vseh pogledih spominjal na fizičnega delavca. Za razliko od njega je bila ona mlada, oblečena po modi in svetovljanska, s kratko, skrbno negovano pričesko.

Razmerje s študentko za Heideggerja ni bilo lahko, ne samo zato, ker je bil Marburg majhno mesto in bi razkritje njune zveze zanj za sabo potegnilo takojšnjo izgubo službe. Omejevalo ju je tudi to, da je Elfride pozorno pazila nanj in na vse njegove študente, na Arendtovo zaradi njenega židovskega porekla najbrž še posebej. Za Elfride je bilo namreč znano, da je bila antisemitka.

Hannah Arendt je živela v podstrešnem stanovanju blizu univerze. S Heideggerjem sta se na skrivaj srečevala pri njej in zdi se, da je pogoje za njuno razmerje skoraj v celoti določil on. Postala je njegova muza v njegovem najbolj ustvarjalnem obdobju. Takrat je namreč pisal *Bit in čas*, knjigo, ki bo kmalu dokončno utrdila njegov ugled. Neprestano skrivanje in tajnost njunega razmerja sta morala predstavljati hudo breme in naslednje leto se je Hannah Arendt na Heideggerjevo vzpodbudo preselila v Heidelberg. Njeno odločitev je olajšalo dejstvo, da je tam na fakulteti učil Heideggerjev prijatelj Karl Jaspers. Trdila je, da je to storila zato, da bi razbremenila Heideggerja, a zares je iskala svojo svobodo, kar dokazuje dejstvo, da mu ni hotela takoj dati svojega naslova. Toda sčasoma jo je našel. Še naprej sta se tu pa tam srečala, pogosto v hotelskih sobah na postajah, na varnem in daleč proč od Marburga. Arendtova je imela poleg njega tudi druge ljubimce, kar mu je tudi povedala, ampak Heidegger je njuno razmerje razumel kot glavno in drugim razmerjem ni pripisoval posebnega

pomena. Če se je še tako trudila in se mu poskušala iztrgati, se zdi – vsaj v tistih letih – da mu je bila, ko jo je hotel videti, vedno na voljo.

V tem obdobju je Heidegger na akademskem področju doživljal mešane uspehe. Leta 1925 in 1926 je dvakrat zaprosil za mesto profesorja v Marburgu, a je bil obakrat zavržen. Za podobno mesto je prosil tudi v Berlinu, a so ga zaradi pomanjkanja objav zavržili. Toda to ni trajalo dolgo. Leta 1926 je Husserlu na zabavi v svoji planinski koči na Todtnaubergu, ki jo je pripravil ob njegovem sedeminšestdesetem rojstnem dnevu, končno izročil svoj rokopis knjige *Bit in čas*. Naslednje leto je bila objavljena v *Letnem zborniku za filozofijo in fenomenološke raziskave (Jahrbuch für phänomenologische Forschung)*, ki ga je urejeval Husserl. Delo je naletelo na izreden odmev. Po njegovi objavi so Heideggerju nemudoma ponudili redno profesuro v Marburgu.

Bit in čas predstavlja ključno delo v vsakem pogledu. V njem je Heidegger svojo misel razvil na temelju filozofov, kot so bili Kierkegaard, Schopenhauer in Nietzsche, ter hkrati tlakoval pot za Sartra, Derridaja in mnoge druge. Knjiga se ukvarja predvsem z naravo bitja, ali natančneje, z vprašanjem, kaj pomeni biti človeško bitje.

Namen knjige in metoda, ki jo je uporabil, sta temeljila na delu njegovega mentorja Husserla, saj človekovo življenje proučuje s fenomenološkega stališča. Heidegger spoznava, da je človekova eksistenca vklenjena v čas – zares smo bitja v času, živimo na temeljih preteklosti, sedanosti in prihodnosti, in to dejstvo določa, kdo smo. Smo v procesu pomikanja v prihodnost, naše [prihodnje] življenje oblikujejo naše odločitve. Toda enako nas določajo tudi razmere, v katere smo bili vrženi ob rojstvu. Da bi se izognil kakršni koli dvoumnosti, je Heidegger izoblikoval izraz *Dasein*. Dobeseden prevod "tubit" nam ne pomaga dovolj, da bi ga razumeli. Nanaša se na bivajoče, ki smo mi sami – posamezni ljudje, ki jih določa rojstvo in oblikujejo njihove odločitve. Človek je bitje s preteklostjo in prihodnostjo, z omejitvami in upanji, bitje, ki ima značaj. *Dasein* je po eni strani soočeno z vedenjem, da je življenje omejeno (saj je edina gotovost smrt), toda na drugi tudi s tokom življenja, z neprestanim spreminjanjem razmer, ki zahtevajo odločitve in izbiranje. Predvsem pa se naše soočanje s prihodnostjo in določanje svojega smisla dogaja v odsotnosti Boga. Gre za izziv, s katerim je človeka pretežno izzval že Nietzsche. Živimo v svetu brez Boga, osvobojenem v naprej začrtanih poteh, ki naj bi nas v temelju povezovale z absolutnim smislom ali namenom.

Heideggerjev ugled je bil zdaj vzpostavljen. Naslednje leto (1928) so ga izbrali za Husserlovega naslednika in profesorja filozofije v Freiburgu. Odselil se je iz Marburga, končal razmerje z Hannah Arendt in stopil v čevlje svojega nekdanjega mentorja.

Njegovo uvodno predavanje je imelo naslov *Kaj je metafizika?*. V čast Husserla in njegove sedemdesetletnice je tudi prevzel urejanje posebne številke *Festschrift* in začel s pisanjem prispevkov zanj. Gotovo mu je dejstvo, da je ne

dolgo za tem zavrnil profesorsko mesto v Berlinu in raje izbral manjši kraj, pomenilo določeno zadovoljstvo. V petih letih se je uveljavil kot ugleden akademik, privabil je pomemben in vpliven krog študentov, njegova knjiga pa ga ni uveljavila samo kot Husserlovega naslednika, ampak kot enega najpomembnejših sodobnih filozofov z lastno filozofijo. Že pred tem je zaslovel kot izvrsten predavatelj, ki je znal privabiti ogromno študentov, zato je zaradi načina, s katerim je znal svoje poslušalce držati v kleščah, dobil vzdevek "čarodej iz Messkirchna".

Ko bi se zgodba končala na tem mestu, bi bilo Heideggerjevo življenje – z izjemo njegovega ravnanja s Hannah Arendt – videti kot vztrajen in pomensko bogat dvig iz podeželske neopaznosti v akademsko slavo. Toda to mu ni bilo usojeno. V tistem obdobju je vsaj že nekaj časa podpiral vzpon nacionalnega socializma in zdaj je prišel trenutek, da ga začne uveljavljati na akademski ravni.

Leta 1933 so Heideggerja izvolili za rektorja Univerze v Freiburgu, kar je bil zanj odločilen trenutek. Takoj naslednji mesec se je pridružil nacistični stranki in 27. maja je imel svoj zloglasni nastopni govor z naslovom *Samopotrditvev nemške univerze*. Kot njen najvplivnejši akademski častilec se je v njem jasno zavzel za nacistično stvar, njegov govor je bil poln izrazov, kot so "ljudstvo", "poslanstvo", "usoda", "odločnost", "volja" ter "sile krvi in zemlje". Res je njegova misel mogoče drsela od presokratikov do *Biti in časa*, toda jezik, v katerem se je pojavljala, in učinek, ki ga je ustvarila, jo je razločno povezal z "nacionalnim prebujenjem". V govoru ni pustil nobenega prostora za akademsko neodvisnost, ampak je jasno povedal, da mora delo na nemški univerzi osvetliti občutek za etično in nacionalnost ter sodelovati v tistem, kar je pojmoval kot duhovno poslanstvo nemškega "ljudstva" (*Volk*). Vse drugo se je moralo umakniti pred junaškimi vrednotami, ki se pokažejo v "boju" (*Kampf*). Takoj je začel z uveljavljanjem *Gleichschaltung* (izravnavanje nadzora), na podlagi katerega naj bi se akademske ustanove podredile političnemu nadzoru Hitlerjevega režima.

Jasno je bilo, da za Heideggerja akademsko znanje ni bilo več stvar netendencioznega raziskovanja, ki sledi lastnim razlogom za svoj obstoj. Od tistega trenutka dalje so morali za vsako raziskovanje obstajati politični cilji. Začel je organizirati vojaško urjenje za študente in postavljati "tabore" ob svoji koči na Todtnaubergu, v katerih so vzpodbujali študente, da so nosili nacistične uniforme. Tako je v svoji misli jasno pokazal na tesno povezavo med nacizmom in svojim razumevanjem ukoreninjenosti v nemško zemljo. Svojo skoraj mistično ljubezen do naravnega okolja je zdaj povezal s tistim, kar je pojmoval kot ljubezen in ponos nemških ljudi.

To nedvomno velja za junij tistega leta, ko ga je obiskal Karl Jaspers in ugotovil, da je popolnoma zastrupljen z nacionalsocialistično revolucijo. Na trenutke se je celo zdelo, da se je obrnil proti sami filozofiji, saj se je pritožil, da je v Nemčiji preveč profesorjev filozofije, v večini filozofskih razprav pa je videl znak neodločnosti. Za vse stvari je zahteval, da mora ukvarjanje z njimi

izvirati iz primitivnega, notranjega pojmovanja nagona in nuje ter zakoreninjenosti v krvi in zemlji.

Vse to za Heideggerja ni bilo popolnoma novo. Kot mnogi drugi v obdobju med obema vojnama tudi on ni zares nikoli podpiral Weimarske republike, za katero je menil, da je pretirano demokratična in meščanska, obremenjena z asociacijami na uničujoč poraz Nemčije leta 1918. Republika je bila hudo pritisnjena z ekonomsko krizo, saj je nemško gospodarstvo padlo v hudo recesijo, ki se je začela leta 1929 in je zaradi odvisnosti od kratkoročnih ameriških posojil, ki so jih na hitro izterjali nazaj, Nemčijo prizadela bolj in globlje kot katero koli drugo evropsko državo. Ker se je to zgodilo tako hitro po porazni inflaciji v letih 1922 in 1923, je postalo za Weimarsko republiko usodno. Do leta 1932 je število nezaposlenih naraslo na šest milijonov, kar je zahtevalo korenite spremembe. Tudi Heidegger je iskal nekaj, kar bi omogočilo odločilno samopotrditvev nemškega "ljudstva" (*Volk*). Zato je zavrnil splošno povprečje in kompromise. Prav mogoče, da se mu je politična rešitev zdela surova, toda v vzniku nacizma je videl pozitiven korak naprej in priložnost za nov začetek. V mesecu, ko so ga izvolili za rektorja, so se začeli pogromi proti Židom. Najprej so samo bojkotirali židovske posle, od 7. aprila dalje pa je bilo Židom prepovedano delati v javnih službah, kar je pomenilo, da tudi niso smeli obdržati akademskih položajev.

Je bila Heideggerjeva zavzetost za nacizem samo nesrečna politična odločitev ali je šlo za izraz njegove filozofije? Osrednji pojem njegovega mišljenja, kot je predstavljen v *Biti in času*, je zgodovinskost. Heidegger se ne ukvarja s splošnimi in večnimi resnicami, temveč z izkušnjo bivanja, ki je bistveno postavljeno v čas. Človekov obstoj je povezan z njegovo Tubitjo (*Dasein*), z njenim položajem v določenem času in prostoru, s postavljenostjo v določen zgodovinski okvir. Ključ za razumevanje Heideggerja v tej točki predstavlja smrtnost. Človeka določa dejstvo, da je omejen in končen, kar v celoti oblikuje njegovo samorazumevanje in odločanje.

Svoje odločitve sprejemamo na podlagi upanja na prihodnost in preteklosti, šele na tem ozadju oblikujemo svoje življenje. S svetom se srečujemo in z njim ravnamo, kot da bi bil orodje v naših rokah, s pomočjo katerega klešemo in gradimo *Dasein*.

In še več, v ravnanju v različnih položajih in v stikih z drugimi ljudmi si nadevamo različne maske, ki predstavljajo način, kako se izogniti soočenju s svojo enkratno resničnostjo. Toda za Heideggerja je edini pravi človekov cilj biti izviren, krepiti *Dasein*, odločno oblikovati prihodnost. Ker v veselje niso vtakane nobene temeljne vrednote, smo svobodni, da oblikujemo svoje lastno vrednotenje in raziščemo svoj izkustveni svet. To sicer res lahko vodi v nihilizem, toda Heidegger trdi, da ga je potrebno preseči in *Dasein* misliti v soočenju z globokim smislom nič. Vse je radikalno naključno. Sebe lahko razumemo samo v času (približevanju) in luči svoje smrti. Ničesar v smislu večnosti ali bistva ne poznamo – na koncu ne obstaja nič presežnega ali

večnega, kar naj bi izkusili, nasprotno, vse, kar poznamo, je končno, v obliki, kot se pojavlja pred nami in jo že poznamo.

Za Heideggerja je ključno, da človek prevzame odgovornost za svoje odločitve in s tem sam oblikuje svojo prihodnost. Človek, ki je avtentičen, lahko ponudi vodstvo, kaže smer in v določenih zgodovinskih trenutkih celo usmerja družbeno dinamiko. Ni težko preskočiti v misli in dojeti, da sta Führer in nacionalsocializem za Heideggerja predstavljala srž odločnosti in samopotrditve nemškega človeka ter njegovo zgodovinsko usodo. Heidegger je s svojo filozofijo iskal rešitev in odločnost v oblikovanju izvirnega nemškega junaka. Izvirnost od človeka zahteva, da upošteva izziv zgodovinskega trenutka in svojo usodo vzame v svoje roke.

Nič ne preseneča, da je Heidegger omenjeno uveljavitev zgodovinske usode Nemcev videl v Nacionalni revoluciji pod Hitlerjevim vodstvom. Trditev, da je Heidegger na neki način pravilno razmišljal v filozofiji, pač pa je popolnoma zgrešil v svojem političnem zavzemanju – kot da njegova filozofija ne bi igrala nobene bistvene vloge v simpatijah, ki jih je gojil do nacistov – pomeni nerazumevanje temeljne narave njegove filozofije.

Za hip se je ujel v Platonove sanje o filozofu vladarju. Verjetno se je zagledal v vlogi filozofa, ki naj bi poskrbel za filozofsko osnovo nacizma. Njegova obljuba o ponovnem dvigu nemškega naroda se je posrečeno ujela z njegovim globokim odporom do svobodomiselnosti mednarodne kulture. Prav lahko, da je bil res tako naiven in v svojih mladih študentih v uniformah Hitlerjeve mladine, s katerimi se je srečeval v svojem zatočišču na Todtnaubergu, ni videl prihodnje brutalnosti, toda njegovi nameni in zavzemanje za nacizem so bili izpeljani z vso zavzetostjo in močjo, za katero ga je usposobila njegova filozofija. Hitlerjev vzpon na oblast je bil zanj trenutek odločnosti, v kateri je videl potrditev svoje *Dasein*.

Na ozadju omenjenega zgodovinskega trenutka bi Heideggerju mogoče lahko oprostili njegovo začetno in zamegljeno videnje obsežnosti Narodnega prebujenja. Pod Nietzschejevim vplivom je lahko v njem videl poistovetenje z vrednotami svoje filozofije, ki naj bi potrjevale življenje. In sicer kot odgovor Evrope, ki jo je raztrgala prva svetovna vojna in za katero se je zdelo, da se nepovrnljivo pogreza v nihilizem. Iskal je način, kako ustaviti to nazadovanje in ga obrniti z uveljavljanjem junaških vrednot – na žalost pa je prišla napačna ura in napačen človek za to: Hitler.

Kritiko Heideggerjeve filozofije lahko oblikujemo na temeljih, ki jih ponuja Richard Wolin, akademik, ki je temeljito proučil odnos med Heideggerjevo mislijo in njegovimi dejanji leta 1933. Wolin dokazuje, da Heideggerju ni uspelo vzpostaviti kriterijev, na temelju katerih bi lahko izviren klic zavesti razločil od neizvirnega. Z drugimi besedami gre v Heideggerjevem primeru za filozofijo, ki se sicer lahko sklicuje na odločnost, toda sama ponudi malo objektivnih napotkov v zvezi s tem, glede česar naj bi bil posameznik odločen. Samopotrditvev in razvoj Tubiti (*Dasein*) sama po sebi ne jamčita za moralno

integriteto in se ne navezujeta na noben sistem moralnih vrednot. Če postane junaška "volja do moči" (če uporabimo Nietzschejev izraz) edini kriterij, na podlagi katerega lahko sodimo posameznikova dejanja, potem se svet z naglico pogreza v kaos titanskega spopada in medsebojnega razdejanja.

Rezultati preoblikovanja univerze, ki naj bi ustrezala zahtevam nacional-socializma, so bili boleči in globoki. Do tistega prelomnega trenutka je Heidegger predaval številnim židovskim študentom, vključno s Hanno Arendt, ki se je medtem poročila, zapustila Nemčijo in se ustalila v ZDA. Kot rektor je Heidegger zdaj preprečil, da bi židovski študentje lahko še naprej diplomirali, strinjal pa se je tudi s tem, da so Husserlu prepovedali uporabljati univerzitetno knjižnico. Ta oster ukrep proti človeku, ki je bil dolga leta njegov mentor, je Husserla gotovo zelo prizadel. V predavanju iz 4. maja 1933 je omenil tudi tole: "V zadnjih letih je [Heidegger] dovolil svojemu antisemitizmu, da se je postopoma prebil v ospredje tudi v odnosih, ki jih je imel s skupinami najbolj predanih židovskih študentov. Dogodki iz zadnjih tednov pa so udarili po najglobljih koreninah mojega obstoja."

Na zasebni ravni je Heidegger zaostril tudi odnose s Karlom Jaspersom, čeprav ga je ta podpiral in se spoprijateljil tudi s Hanno Arendt. Jaspersova žena je bila Židinja in ves čas druge vojne sta živela v strahu, da jo bodo aretirali. Proti koncu vojne sta pri sebi celo nosila tablete s strupom, da bi, če bi bilo potrebno, naredila samomor. Toda tudi njima ni hotel pomagati. Za Heideggerja je bil nacionalsocialističen antisemitizem pomembnejši od akademskih krogov ali prijateljstva.

Proti koncu leta 1933 se je še vedno navduševal za nacistično stvar. Svoje predavanje iz tistega časa z naslovom *Klic nemškimi študentom* je sklenil z besedami: "Naj pravila vašega bitja ne bodo namere ali ideje. Sam Führer, in samo on, je današnja in bodoča resničnost Nemčije in njen zakon." Trdil je, "da ta revolucija prinaša popolno preobrazbo naše nemške eksistence". Tukaj imamo pred seboj jasno povezavo z njegovo filozofijo, kajti "eksistenca" se nanaša na *Dasein*. V tem, kar se je dogajalo, ni videl samo spremembe političnega režima, temveč temeljni obrat nacionalnega samozavedanja. Za Heideggerja je bil Hitler jasno utelešenje Nemčije (v globokem pomenu te besede). Predavanje je končal z nacističnim pozdravom "Heil Hitler!".

Torej ni šlo za nepomembno politično napako. Čeprav sam ni bil udeležen pri strahotah, ki so sledile, je bil Heidegger zaradi poskusa, da bi poskrbel za filozofsko legitimnost te skrajno odvratne nacistične ideologije, vseeno kriv. S tem ne trdimo, da je bila *Bit in čas* kakor koli odgovorna za razvoj nacizma, nič bolj kot na primer Rousseaujeva *Družbena pogodba* za francosko revolucijo. Toda filozofi prav gotovo ne ravnajo narobe, ko pazijo, da ne bi prišlo do zlorab njihovih idej. V primeru Rousseauja imamo opraviti s filozofom, z idejami katerega so opravičevali strahote francoske revolucije in (v imenu ljudi) nasilje poznejših režimov. V primeru Heideggerja pa imamo za razliko od Rousseauja opraviti s hujšo stvarjo, saj gre za filozofa, ki je svojo misel premišljeno ponudil

na uslugo revoluciji. V njegovem primeru ni šlo za zlorabo idej, nasprotno, ob vzniku nacionalsocializma je verjel, da je končno nastopila njihova ura, z njim kot filozofom vladarjem v čudovitem novem svetu, ki ga bo nacistična revolucija ustvarila v nemškem ljudstvu (*Volk*).

Na srečo so drugi povzeli njegovo delo in ga uporabili povsem drugače. Rudolf Bultman in Paul Tillich, Heideggerjeva sodelavca v Marburgu, sta uspela njegove misli uporabiti za osnovo kritičnega tolmačenja literature o *Novem testamentu* in za liberalno ali socialistično razlago krščanske teologije. Tudi Sartra in druge je njegovo delo navdihnilo navkljub njegovim zvezam z nacizmom. V njem so prepoznali daleč večjo in univerzalnejšo vrednost od one, za katero se je v tistih nepremišljenih mesecih leta 1933 Heidegger odločil, da jo bo podprl.

Kakor koli že, kmalu se je pokazalo, da Nacistična partija ni bila pripravljena vzeti Heideggerja za svojega filozofskega svetovalca, zato je bil v aprilu 1934 zaradi razhajanj na fakulteti in sporov z lokalnimi nacističnimi uradniki prisiljen, da se umakne s položaja rektorja. Ni trajalo dolgo, da je začel o nacizmu govoriti kritično in se sam znašel na gestapovskem seznamu opazovanih ljudi. Toda škoda je bila že storjena. Nekdo od njegovih sodelavcev je celo skoval zbadljivko, ki je ponazarjala njegov takratni položaj: "Smo se vrnili iz Sirakuz?" Gre za namig na Platona, ki se je v upanju, da bo mladega Dionizija spreobrnil v poštenjaka in pravičnika, odpravil na Sicilijo. Platonu je seveda spodletelo in Dionizij je postal še hujši tiran. Heideggerju se v zvezi s Hitlerjem ni zgodilo nič bolje. Večino svojega dela iz tega obdobja je posvetil interpretaciji Nietzscheja in o tem pripravil cel niz predavanj. Jasno, za Heideggerja je bilo pomembno, da razjasni svoje poglede na Nietzscheja, navsezadnje tudi zaradi dejstva, da so nekateri nacisti zlorabili določene dele Nietzschejeve filozofije v poskusu, ki so ga pozneje opustili, da bi tudi njega uvrstili na nacistično Valhallo.

Proti koncu tridesetih let je bil Heidegger dokončno razočaran nad smerjo, ki jo je ubralo nacistično gibanje, čeprav zaradi tega ni nikoli zanikal svojih nekdanjih pogledov. Leta 1937 je na primer v pogovoru s Karlom Löwithom še vedno trdil, da je nacionalsocializem prava izbira za nemški narod. Še vedno pa ni jasno, kako daleč se je poskušal oddaljiti od Nacistične partije. Najbrž se je zelo trudil (potem ko je sebe za kratek čas videl kot njihovega filozofskega prvaka), da bi opravičil svoje temeljne poglede na Nemško nacionalno revolucijo in s tem obranil veljavnost svoje začetne zavzetosti ter se hkrati oddaljil od njihovega vulgarnega antiintelektualizma.

Nikoli pa ni zanikal svojega takratnega početja, in sicer vse do pogovora iz leta 1966 v Spieglu – pogovor, ki so ga lahko objavili šele po njegovi smrti. V njem je končno priznal, da je bilo leto 1933 "njegova huda napaka". Popolnoma napačno je Narodno prebujenje pod Hitlerjem razumel kot dejanje samopodreditve, morebiti tudi kot izraz volje do moči in prihoda *Übermenscha*, o čemer je govoril že Nietzsche.

Ko se je začela vojna, je nadaljeval s svojim akademskim delom, z izjemo novembra leta 1944, ko so ga vpoklicali v *Volksturm*, da je vzdolž reke Ren kopal protitankovske järke. Mesec pozneje, ko je bil Freiburg bombardiran, se je zatekel v Messkirch, univerza pa se je preselila v bližnji grad Wildenstein. Februarja so bombardirali tudi Messkirch, aprila pa so celo področje zasedli Francozi. Za Heideggerja je končno napočil čas, da izstopi iz Nacionalsocialistične stranke.

Sprva so mu dovolili, da je nadaljeval s svojim delom. Junija je predaval o Friedrichu Hölderlinu. Tega meseca so Francozi celo poskusili organizirati srečanje med njim in Sartrom, do katerega sicer ni prišlo, pobuda pa je pomagala, da sta filozofa končno navezala stik in si začela dopisovati. Na Heideggerjevo nesrečo pa oblast temu sodelovanju ni bila dolgo naklonjena.

Konec julija so ga poklicali na zaslišanje pred komisijo za denacifikacijo. Zanje je njegov nekdanji prijatelj Karl Jaspers napisal poročilo o Heideggerjevi vpletenosti v nacionalsocialistično gibanje, v katerem je izrazil mnenje, da je bil političen naivnež, ki se je nepremišljeno pustil ujeti v gibanje, naj mu dovolijo pisati in objavljati, ne pa tudi učiti, "ker se ne zaveda globine svoje nekdanje napake, v čemer tiči vzrok, da v njem ni prišlo do nobenega resnega obrata, temveč prej le do igre in obračanja besed". Na Heideggerjevo srečo se je komisija strinjala z Jaspersom, ki je v tem za Heideggerja mučnem trenutku pokazal izredno velikodušnost, kljub temu, da ju je Heidegger v času, ko sta bila Jaspers in njegova žena najbolj ranljiva, popolnoma ignoriral, z njima pa na novo navezal stik šele v letu, ko ju je, soočen z možnostjo lastnega padca, prosil za pomoč. Proti koncu leta so mu tudi na njegovi fakulteti izročili spisek s triindvajsetimi vprašanji, na katera so zahtevali odgovore. To je bilo za Heideggerja preveč. Doživel je živčni zlom, zaradi depresije so ga poslali na zdravljenje v bolnico in menda je celo poskušal narediti samomor.

Prepovedali so mu učiti na kateri koli univerzi, toda nadaljeval je s pisanjem in občasno so mu celo dovolili nastopiti. Zaprošil je za častno upokojitev, kar so mu na univerzi celo odobrili, končno odločitev pa je sprejela komisija za denacifikacijo, ki je njegovo prošnjo zavrnila. Konec leta 1946 so mu na Univerzi v Freiburgu vzeli še položaj profesorja.

Leta 1947 je objavil *Pismo o humanizmu* (*Brief über den Humanismus*), naslov, ki namiguje na znamenit Sartrov *Eksistencializem je humanizem* (*L'Existentialisme est un humanisme*), objavljen leto dni poprej. V njem je Heidegger poskušal pojasniti razliko med fenomenologijo in francoskim eksistencializmom. Heidegger ni dovolil, da bi ga imeli za eksistencialističnega filozofa. Ni povsem jasno, ali zaradi tega, ker je bilo njegovo delo tako zelo drugačno od eksistencializma, ali pa preprosto zato, ker ni hotel, da bi ga enačili z nečim, kar je postalo francosko in usmerjeno na levo. S tem pismom je tudi opozoril na "obrat" v svoji filozofiji in premik onstran tematike, ki jo je predstavil v *Biti in času*. Zaradi tega je postalo običajno, da so začeli govoriti o "pozmem" Heideggerju (podobno kot so govorili o zgodnejših ali poznih delih Wittgensteina). Če

se strinjamo s tem razlikovanjem, se soočimo s težavo, saj je zgodnejše delo zaokroženo v eni sami knjigi izrednega pomena, medtem ko je delo, ki ji sledi, razdrobljeno v predavanjih in prispevkih, ki so nastali v povojnih letih.

Toda preteklost ni bila pozabljena. Leta 1947 je Heideggerju pisal Herbert Marcuse in ga prosil za jasno izjavo o njegovih pogledih na holokavst. Odgovoril mu je, da je mogoče obtožbe o genocidu proti nacistom podpreti samo v primeru, če uporabijo ista merila tudi za zaveznike in njihovo ravnanje z vzhodnimi Nemci. Kakršne koli poglede o tem zadnjem ima kdor koli že, je bilo njegovo pojasnilo odgovor človeka, za katerega bi težko rekli, da se je resno odvrnil od svojih nekdanjih političnih nagnjenj.

Eden od pomembnih pojmov, ki jih je izoblikoval v poznejšem delu, je okvirjenost. Ko proučujemo svet, stvari razumemo v pomenu njihove uporabnosti za nas, ali lahko z njimi manipuliramo in kako nam lahko pomagajo doseči naše cilje. Življenja ne vidimo objektivno, temveč vsako izkušnjo okvirimo na način, ki jo naredi za nas koristno. Naš svet predstavlja izbor situacij, ustrezno oblikovanih v skladu z našo odločitvijo, kaj bomo storili. Poleg tega pa tudi sebe v skladu z načinom, kako se predstavljamo v svetu, vidimo kot tiste, ki imajo pomen za druge. Radi bi imeli vlogo, nekaj pomenili, zato se obračamo (okvirjamo) na način, ki nam omogoča, da se to zgodi.

Toda tudi to pojmovanje ni osvobodilo vezi s Heideggerjevo politično preteklostjo. Čeprav mu ni bilo dovoljeno, da bi imel predavanja na akademski ravni, je Heidegger tu pa tam vseeno dobil priložnost, da nastopi ob različnih dogodkih. Nastop v Bremnu leta 1949 je imel naslov *O okvirjenosti*. Ob tej priložnosti je uporabil analogijo z industrijsko proizvodnjo, s pomočjo katere je orisal tudi taborišča smrti. V svoji študiji o Heideggerjevem poznejšem delu George Pattison navaja odlomek iz omenjenega predavanja: "Kmetijstvo je v današnjem času motorizirana industrija hrane – v bistvu na podoben način kot proizvodnja trupel v plinskih celicah in taboriških smrti, izstradanje narodov ali proizvodnja vodikovih bomb."

Obstaja veliko načinov, na katere je mogoče razumeti te izjave. Po eni strani se lahko zgrozimo, da holokavst tako lahkotno izenačimo z motoriziranimi postopki v kmetijstvu. Toda, ali ni mogoče nekaj podobnega očitati tudi proizvodnji in uporabi vodikove bombe? Morebiti se lahko strinjamo s tem, da Heidegger poseže do najglobljih struktur našega obstoja, tako posameznega kot družbenega. Holokavst je seveda omogočila sodobna tehnologija, kljub temu da zgodovina pozna obilico pokolov, ki niso bili odvisni od tehnologije, toda, ali to kakor koli zmanjša grozo, ki naj bi jo čutili? Ali teh dejanj ne zbanalizira in izniči dejstvo, da je njihov obseg preprosto odvisen od orodij, s pomočjo katerih jih izvršimo? Za vse, ki se borijo za pravice živali, je mogoče ravnanje s tovarniško vzrejenimi živalmi zares videti kot vzporednica s holokavstom. Zato je potrebno zelo natančno premisliti in presoditi, ali tovrstno razmišljanje kaže objektivnost Heideggerjevega dojetja temeljnih struktur

človeške družbe, ali pa je nameren poskus, kako se rešiti bremena podpore nacizmu tako, da se težo človeške bede razprši na širše področje.

Leta 1948 je Jaspers, ki se je medtem preselil v Švico, Heideggerju poslal pismo, v katerem ga je zanimalo, ali lahko ponovno navežeta stik. "Pozdravljam vas iz daljne preteklosti, čez prepad v času, trdno se opirajoč na nekaj, kar je nekoč bilo," je napisal. Heidegger mu je odgovoril s pismi zahvale, toda problema nacizma se ni dotaknil vse do leta 1950. Takrat pa je v slavnem pismu zapisal, da razlog, zaradi katerega je prekinil odnose z Jaspersom, ni bil v tem, da je bila njegova žena Židinja, ampak ker se je "sramoval". Jaspers je bil sprva navdušen nad tem navideznim obžalovanjem in je v Heideggerju spet videl nekoga, ki je bil neumno zapeljan. Toda Heidegger je v nadaljevanju napadel takratne voditelje Nemčije in izenačil trpljenje Nemcev s tistim, ki so ga preživeli Židje. Samo prihod nekoga ali nečesa mističnega bi lahko, kot je izjavil, rešilo Nemčijo. To je bilo preveč za Jaspersa, ki je zdaj v Heideggerju zagledal antifilozofa, nepovrnljivo izgubljenega v nacizmu.

Mogoče pa bi moral biti človek s Heideggerjem usmiljen. Manj pomemben človek bi vsaj lahko ostal tiho. Njegovo pojmovanje, ki je kazalo na dehumanizirano in zmehanizirano naravo eksterminacije, lahko služi kot podlaga za ponazoritev splošnega učinka tehnologije. Toda tovrstne povezave oblikovati v odsotnosti kakršnega koli izraza groze nad tem, kar je bilo v tem smislu storjenega, je spodrsrljaj, ki bi ga mogoče lahko opravičili pri manj strogem mislecu. Toda za filozofa, ki je poudaril, da je človeško samorazumevanje povezano z zavestjo o končnosti in smrti, tako samo po sebi umevno in nečloveško gledanje na holokavst kaže na temeljen neuspeh pri upoštevanju stvarnosti, ki jo je opisal.

Etična teorija v nobenem pomenu običajnega razumevanja "dobrega" posameznika ne pripelje k dobremu ravnanju. Ampak samo vzpostavi razumen okvir, znotraj katerega je mogoče razmišljati, kaj je dobro. Podobno eksistencializem oblikuje okvir za proučevanje pomena človeškega življenja. Sam po sebi ne predpisuje, kako naj bi se človeška bitja obnašala. V tem smislu je eksistencializem, ko gre za vprašanja o dobrem ali slabem obnašanju, popolnoma nevtralen.

Pri Heideggerju lahko o slabem obnašanju govorimo zaradi njegove namerne uporabe filozofije za potrjevanje določenega političnega gibanja, namreč tistega, ki so ga mnogi prepoznali kot poraznega za celotno filozofsko in akademsko okolje, v katerem naj bi tudi Heidegger srečno razvijal svojo misel.

Po temeljitem premisleku bi lahko njegovo povojno mišljenje opravičili samo v primeru najslabšega od vseh razlogov, namreč mišljenja na tako visoki ravni abstrakcije in posploševanja, da sta bila v njuni luči dejanska stvarnost in celo genocid videti kot popolnoma nepomembna. To je skoraj tako, kot če bi filozof Platon, potem ko se je vrnil v jamo med svoje zaprte tovariše, holokavst videl le kot podobo med odsevi idej na stenah votline in ga dojel kot nesrečen in motoriziran vidik življenja, ki je v celoti površinski.

Če upoštevamo, da je pokazal na nevarnost okvirjenja – upoštevanja izkušanih predmetov samo v luči njihove uporabnosti in manipulacije – bi Heidegger verjetno ugovarjal, da je bil holokavst rezultat podobnega “okvirjenja” vprašanj o židovskem in nemškem nacionalizmu. In če bi razmišljal samo na ta način, bi konec koncev holokavst lahko razumeli kot rezultat v človeškem mišljenju nevarnih tendenc manipuliranja in organiziranja stvari zaradi zasebnih koristi. Toda videti je, da ni naredil tega koraka in posledica je dejstvo, da je holokavst v njegovi poznejši misli ostal večinoma zunaj njegovih raziskav.

Obstaja še ena možnost, ki omogoči postaviti resna vprašanja o Heideggerjevem zgodnjem delu. V svoji študiji o Heideggerju Pattison pokaže, da je bil temeljni Heideggerjev problem v tem, da je globoke ontološke strukture sicer razlikoval od konkretnih in površinskih, a je pozneje na razliko pozabil in jih zaradi prevelikega navdušenja v tistem času neposredno povezal z nacizmom. Še najbližje do jasnega spoznanja te razlike je prišel leta 1935, ko je v predavanju z naslovom *Kaj je metafizika?* eno proti drugi postavil dejansko filozofijo nacizma, ki se je v tistem času počasi oblikovala, in tisto, kar je imenoval “notranja resnica in veličina tega gibanja (namreč srečanje med globalno tehnologijo in sočasnim človekom)”. Mogoče bi moral biti v razlikovanju med ontološkim (idealnim) in ontičnim (stvarnim), ki ga je oblikoval v svojem zgodnjem delu, bolj previden, kar bi lahko preprečilo zmedo v razločevanju med dejansko in idealno formo nacizma. Če gre za tovrsten primer, potem lahko tu ugotovimo, da je šlo za spodrsrljaj v intelektualnem dojetju, ki ga je povzročilo globoko segajoče čustveno prepričanje in posledično namerno odvracanje pogleda od nesprejemljivega. Koliko tak spodrsrljaj za filozofa na takem položaju predstavlja “nepriemerno vedenje”, je stvar debate.

Leta 1949 sta bila v počastitev njegovega šestdesetega rojstnega dneva objavljena dva zvezka *Festschriften*, to pa je bilo tudi zadnje leto njegovega uradnega molka, saj je iz končnega poročila o njem, ki ga je izdala francoska oblast, izvedel, da je prepoved odpravljena. Že v času zimskega semestra leta 1950 se je vrnil na svoje prejšnje profesorsko mesto na Univerzi v Freiburgu, prvi niz njegovih predavanj je predstavljal hkrati njegova zadnja predavanja pred uradno upokojitvijo. Univerzitetni zbor je nato izvolil odločitev, da se mu podeli položaj častnega profesorja in se s tem do njega pokazal veliko bolj radodarnega kot v Husserlovem primeru.

Leta 1950 se je iz ZDA vrnila Hannah Arendt. Tokrat je bil položaj obrnjen. Njen mednarodni ugled ji je omogočal, da je objavila njegovo delo v ZDA. Pred vrnitvijo je bila zelo kritična do njegove pronacistične drže, čeprav jo je deloma razumela kot izraz nemške romantike. Zdaj pa se je trudila, da bi čim bolj zmanjšala pomen pronacističnih elementov pri njem in omehčala svojo prejšnjo kritičnost. Njuna sprava je zanjo pomenila dovršitev njune ljubezenske zasljepljenosti. Heidegger je bil ranljiv in je potreboval pomoč, ona pa je imela vse potrebne zveze in vpliv, da mu pomaga.

Od takrat naprej sta stike ohranila do konca življenja. Seveda pa je bilo jasno, da Heidegger ni nikoli hotel priznati njenih filozofskih dosežkov. To ni ustavilo njenega prizanesljivega odnosa do njegovega početja in njeno pisanje o nacizmu in holokavstu, vključno s pomenom in banalnostjo zla, ostaja nasprotujoče. Ironično je bilo, da je bila Hannah Arendt tista, ki je odprla ključna vprašanja v politični filozofiji. Kljub njeni podpori Heidegger ni bil sposoben, da bi se na kakršen koli sistematičen način ozrl v svojo preteklost. Hannah Arendt je nepričakovano umrla 4. decembra leta 1975. Heidegger je ni preživel za dolgo.

V svojih zadnjih delih se je Heidegger posvetil različnim političnim in socialnim temam. Zelo je kritiziral mehanizacijo in industrializacijo vseh vidikov življenja, bil je zelo sumničav do masovne družbe in njene opazne površnosti. Poleg tega se je začel zelo zanimati za umetnost. Zanimale so ga različne ravni stvarnosti, ki jo je zmožna razkriti, toda tudi spoznanje omejitvev, ki jih vsiljuje njena specifična narava. Čeprav je nadaljeval s pisanjem in predavanji tudi v pokoju in proti koncu življenja aktivno sodeloval pri izdaji svojih zbranih del, med naslovi iz tega časa ne najdemo niti enega dela, ki bi ga lahko po pomenu primerjali z *Bitjo in časom*.

Leta 1959 so Heideggerja razglasili za častnega meščana v njegovem domačem kraju Messkirch. Ob tej priložnosti je spregovoril o *domu* in poudaril, "da gledanje televizije na svojem domu domačina ne naredi za človeka, ki bi bil zares *doma*, ampak je tam, kamor ga postavlja vsebina televizijskega programa". Rekel je, "da obstaja nevarnost, da bo to, čemur se je nekoč reklo *dom (Heimat)*, razpadlo in izginilo". Bal se je, da se človeštvo pomika v stanje "brezdomstva", v katerem bo svet postal zgolj preprosto zatočišče. Če je imel prav, to pomeni, da je šlo za zadnjo grožnjo "okvirjenja" in skrajno nasprotje njegovega otroštva v Messkirchu, ko je še ministriral in pomagal očetu na pokopališču.

V intervjuju, ki ga je leta 1966 dal za *Spiegel*, je končno poskušal razložiti svojo zvezo z nacističnim gibanjem. Dejal je, da je imel občutek, da demokracija ni bila ustrezna politična ideologija, ki bi se lahko ukvarjala z učinki tehnologije na družbo. Bližji mu je bil nacizem, a ga je kritiziral, da je v svojih razmišljanjih preveč ozek. To bi lahko pojasnilo neuspeh nacistične stranke, da bi uresničila njegova pričakovanja v zvezi z nacizmom v tridesetih letih. Če bi bil intervju objavljen dvajset let prej, bi mogoče pomagal Heideggerjevemu povojnemu ugledu.

Umril je 26. maja leta 1976. Kot so pričakovali, so ga pokopali v Messkirchu. Kolo se je odvrtilo za cel krog.

Kako naj po vsem tem ovrednotimo njegovo "neprimerno vedenje"? Prikazati ga kot človeka, ki je v celoti podpiral vsa poznejša nacistična dejanja, ne bi bilo pošteno. Na začetku tridesetih let ni mogel predvideti celotnega obsega groze in nasilja nacistične vladavine. To je zelo jasno poudarjeno v Pattisonovem delu o Heideggerju. Pač pa je toliko bolj problematično odkritje, da je po koncu vojne in razkritju holokavsta naredil tako malo, da bi nedvomno jasno prekinil z ideologijo, ki je vse te dogodke omogočila. Dilema se skriva v dejstvu – v skladu z njegovo lastno filozofijo – da obstajajo trenutki, ki oblikujejo posameznikov *Dasein*.

Tak trenutek se je zanj in za njegovo hrepenenje po novem začetku in samopotrditvi nemškega ljudstva zgodil leta 1933. Priznanje, da je šlo za njegovo najhujšo napako, je zahtevalo pogum, ki ga je zbral šele proti koncu življenja.

Njegovo "neprimerno vedenje" v razmerju s Hannah Arendt ni nič slabše od ravnanja mnogih drugih. Prešuštvo človeku ne prepreči biti dober filozof. Njegova dejanja in diskriminacijo njegovih židovskih učencev in kolegov, in najhujše od vsega, Husserla, je težje oprostiti. V prvi izdaji je *Bit in čas* posvetil Husserlu, toda pozneje je svoje posvetilo umaknil – žalostno dejanje prikrivanja intelektualnega in zasebnega dolga, ki se je razvilo v sramoto – morda je to majhno dejanje, ampak zelo grenko. Poleg tega pa se je prav gotovo zavedal, da bo, ko je na univerzi podpiral in širil nacionalni socializem, ceno plačala židovska skupnost.

Najbrž je še bolj moteče spoznanje – na katerega zaradi enakega razloga naletimo že pri Nietzscheju – da filozofija, še posebej tista, ki je povezana z osebnim samorazumevanjem in samopotrjevanjem, tako moralno kot politično neposredno učinkuje. Če sprejmemo kritiko Wohlina in drugih, pritiska na Heideggerjevo eksistencialistično filozofijo težko breme, ker je ljudem ponudila voljo in vzpodbudo, ne pa tudi smeri. Brez kriterijev za ugotavljanje samopotrditve je mogoče kar koli. Eksistencialna misel postane udobna pokrovka za kakršno koli "neprimerno vedenje", saj ji ne uspe vzpostaviti ustreznega kriterija za ovrednotenje kakršnega koli početja. Eksistencializem je razrahljana norma filozofije.

V svoji razpravi o Heideggerju je Ninian Smart ugotavljal, "da se je šel lastno vrsto kulturnega nacionalizma", in ga opisal kot "guruja". To najbrž zaokroža težavo, kako pravilno dojeti Heideggerja in njegovo nacistično zvezo. Mnogim filozofom so že v rani mladosti občutek za lastno vrednost oblikovali preveč natančni starši, skrbniki ali stari starši. Tako Rousseau kot Sartre sta v svojih avtobiografskih delih priznala, da sta v svet odraslih vstopila z gotovostjo, da jima je treba samo spregovoriti, pa ju bodo prepoznali kot briljantna. Bila sta naravno izkušena človeka. Česa podobnega ne moremo trditi za Heideggerja. Odrasel je globoko potopljen v kmečko okolje, v akademski svet se je povzpел postopoma in s pomočjo katoliške cerkve. V bistvu je bil podeželski deček, ki ni nikoli izgubil občutka povezanosti s svojim krajem in njegovo naravno konzervativno kulturo.

Po drugi strani pa je bil nedvomno sprejeman kot guru, govoril je z močjo in sposobnostjo, da vstopi v stvar in jo mistično razvije, zaradi česar je bil med študenti neverjetno priljubljen. Okoli sebe je zbral tudi spoštljivo poslušalstvo filozofov. Toda skušnjava, ki lahko spodnese vsakega guruja, je možnost, da izgubi sposobnost kritičnega samovrednotenja in začne verjeti, da je laskanje drugih upravičeno. Mogoče je Heidegger v svojem širšem jazu kot utelešenju nemškega nacionalizma dosegel točko, v kateri se je resnično zagledal kot filozofski glas nacizma, kar je povzročilo, da je v usodnem trenutku potlačil svojo kritično obsodbo Hitlerja. Pozneje pa je, soočen s strahotnimi posledicami

gibanja, ki ga je nekoč zagovarjal, začel zamegljevati svoje izjave, ker ni bil pripravljen, da bi se osvobodil globoko vsajenega občutka za tradicijo, v kateri je zrasel. Zato je vztrajal na ravni visoke abstrakcije in v holokavstu raje videl izraz splošnega zla tehnologije, kot pa pogledal v njegove resnični obraz.

Njegovo upanje o ponovnem vstajenju nemškega ljudstva in njegove kulturne identitete se ni uresničilo. Pravzaprav sta ju resno prizadela prav tisti človek in partija, s katerima se je povezal. Mogoče je posledično še naprej verjel, da je tu kljub vsemu obstajalo nekaj, kar je bilo vredno nagovoriti in česar ni bilo mogoče zavreči samo zaradi dejanskega početja nacistov, pa naj je bilo še tako strašno. Medtem ko je v *Biti in času* trdil, da je vsak izbor in vsak *Dasein* zakoreninjen v času in prostoru, je pozneje padel v past in spregledal zversko stvarnost nacističnega režima ter nanj od zunaj projiciral upanje o nacionalističnem prerodu, ki so ga zahtevale njegove lastne korenine.

Ko je Heidegger, najizzivalnejši čarodej v predavalnici, zaslepljujoč, toda nikoli malenkosten, metal na plan ideje in hkrati silil svoje študente, da stvari premislijo pri sebi, je istočasno hrepenel po preprostem kmečkem okolju in svojem gorskem zatočišču pred življenjem.

Kje je bil potemtakem njegov pravi dom, v Freiburgu ali na Todtnaubergu? Ali je bil res predan intelektualec ali samo kmet, ki je želel preprosto in življenje potrjujočo eksistenco? Zdi se, da je bilo to drugo krivo, da je pozitivno ocenil nacizem, v Židih pa morebiti videl tipične [škodljive] svetovljane in intelektualce. V teh osebah je čutil nekaj vznemirljivega, kar ga je privlačilo – bodisi v osebi Hannah Arendt (ki je bila jasno nasprotje njegove zelo germanske žene Elfride) ali zgodnje skušnjave, da bi zaprosil za mesto v Berlinu. Ko se je uveljavil, bi ga lahko dobil, a se je odločil, da raje ostane na podeželski univerzi. Prav tako se ni nikoli preveč oddaljil od svoje kočice na Todtnaubergu ali svojega rojstnega kraja. Da njegova misel uteleša neke vrste nemškega kulturnega nacionalizma, nas ne more začuditi, saj je predstavljal njegovo *axis mundi*.

Predavanja in irharice, videti je, da je Heideggerju ustrezalo oboje, njihova kombinacija pa je nekako oblikovala njegovo filozofijo. Zganjanje antisemitske politične ideologije po užitkih v erotičnem razmerju z židovsko ljubico ali po duhovnih v filozofskem razmerju z židovskim mentorjem, zaudarja po najslabši nehvaležnosti. Toda tako je bilo, in sicer kot posledica globoke romantične predstave o lastnih koreninah in o koreninah nemške kulture.

Prevedel Iztok Osojnik